NOGLE DIGTE AF AMBROSIUS STUB

AF

NIELS ELKJÆR

Ambrosius Stubs Digtning er kun stykkevis og ufuldstændig kommet til vor Kundskab. Et Par Vers blev trykt anonymt i hans Levetid, Resten var gennem et Aarhundrede prisgivet mundtlig Overlevering, Afskrivning i Poesibøger, endelig Aftrykning efter daarlige Tekster af skødesløse Udgivere. De er ikke gaaet uskadte gennem den Skærsild. Nogle er forvanskét indtil Uforstaaelighed, flere sikkert gaaet til Grunde. Vil man undersøge Stubs Digtning, maa man derfor gøre sig klart, at det ikke er nogen Helhed, men et Fragment, man er stillet over for.

Det vilde lette Forstaaelsen af Stubs Udvikling, om vi kendte hans Digtes Tilblivelsestid. Men her svigter Kilderne. For mange betydelige Digtes Vedkommende lader de os i Stikken. Hvor usikkert man staar, ses blandt andet af, at et Hovedstykke inden for Stubs Produktion som Foraarsvisen „Den kiedsom Vinter" af tre Forskere henlægges til tre forskellige Tidspunkter af Digterens Liv. Vilhelm Andersen mener, Digtet omhandler en Spadseretur til Mester Hans i Taarbæk i Stubs Studenterdage (1725—1735), og at Dyrehaven her bliver opdaget i dansk Poesi[1]. Th. A. Müller anbringer det i Stubs hjemløse Periode som Skriverkarl paa Fyn (1740'erne)[2]. Hans Brix endelig henlægger Digtet til et Tidspunkt, „inden Stub havde naaet det sidste Stadium før Opløsningen, i en Stund, da han vel allerede var et godt Stykke henne ad Vejen" — til Tiden omkring 1750, da Stub var Skriver paa Valdemars Slot[3].

[1] „Dyrehaven, beskrevet af danske Forfattere". 1920. [2] Festskrift til Kr. Erslev. 1927. [3] Danmarks Digtere. 1925. — Dansk Lyrik gennem tre Aarhundreder. 1928—30.

I Vilhelm Andersens ovennævnte Afhandling omtales i Forbigaaende et Digt, Nr. 184 i „Graaes Arier og Sange I" fra 1773, som Eksempel paa en Landskabsskildring af anden Art end den, Stub giver i sin Foraarsvise. Der synes, som det skal vises, at bestaa en nærmere Forbindelse — af hvilken Art den saa er — mellem de to Digte end et blot Emnefællesskab. I det hele tager faar man ved at gennemblade Graaes to Binds Ariesamling et stærkt Indtryk af, at Stubs Digtning ikke er nogen isoleret Frembringelse, men staar i nøje Forbindelse med Tidens øvrige anonyme eller navngivne Versproduktion. Antologiens henved 500 Stykker, hvoraf i hvert Fald 33 maa være af Stub, præges af en Ensartethed i Versemaal, Emner, Tankegang og Sprog, der faar en til at tænke paa Folkeviserne.

Som ovenfor omtalt er mange af Stubs Digte udaterbare, og de fleste af de Arier, de har Træk fælles med, anonyme — saa Materialets Art tillader ikke at drage Slutninger om, hvorvidt Stubs Forhold til Samtidens stærke Arie-Tradition har været blot modtagende eller ydende. Sandsynligheden taler for, at der har fundet en Vekselvirkning Sted. Den Mulighed kan heller ikke udelukkes, at der findes Digte af Stub blandt Antologiens anonyme Poesier[1], skønt disse rigtignok for en stor Dels Vedkommende er maadelige Rimerier, som man ikke vilde tiltro ham. Ofte føler man det, naar man blandt al den rimede Prosa genkender Stubs Vers, som om man — med Brorsons Udtryk — fandt en Drue, der er kastet ned blandt tørre Grene.

Foraarsvisen „Den kiedsom Vinter" staar som Nr. 189 i Graaes Ariesamling. Nr. 184 og 186[2] omhandler ligesom denne „Lystere-Rejser" uden for Voldene, henholdsvis en Spadsere- og en Køretur. Den sidste ligner Stubs Arie i Kompositionen. Mens første Strofe handler om den varme Aarstids Behagelighed og opfordrer til en munter Tur, skildres i de følgende Dagens Gang fra Morgen til Aften som Baggrund for et ungt Pars Udflugt i det grønne. I Strofe 4 ser vi Hyrden:

> Den kolde Hyrde bliver varm,
> Og med sit Horn strax giør Allarm.

Kvægvogteren og hans Horn er aabenbart faste Rekvisitter i den Art Digte. Han optræder ogsaa baade i Nr. 186 og 189.

[1] En Del af Stubs Digte er for øvrigt indrykket uden Forfatternavn. [2] De tre Digte omtales i det følgende hovedsagelig som Nr. 184, 186 og 189.

Lighederne mellem Nr. 189 og 186 behøver ikke at skyldes nogen direkte litterær Forbindelse mellem Digtene, men kan være en Følge af det beslægtede Emne. Derimod kan Overensstemmelserne mellem Nr. 189 og 184 vanskeligt forklares paa anden Maade end ved, at en Efterligning har fundet Sted. Hvem har efterlignet hvem? Materialet tillader ikke noget afgørende Svar, og her skal kun antydes Muligheden af en Løsning.

Af verbale eller indholdsmæssige Overensstemmelser har de to Digte følgende: I Nr. 184 skildrer 3. Strofe ligesom 1. Strofe i Nr. 189, hvordan Vinteren afløses af Sommeren:

Naar Solen kommen er tilbage,
Igien fra sin Landflygtighed,
Naar vi for Vinters kolde Dage
Af intet uden Varme veed,
Naar nøgen Jord igien er kledt,
Og hvert et Træ udpyntet net.

Strofe 5 ender saadan:

Snart (ser du) Skygge, hvor du dig kand svale,
Naar Solens Hede *gør* dig *mat*;[1]
Snart tuder Hyrden i sit Horn,
For at bevare Bondens Korn.

Dette svarer til Nr. 189, 4. Strofe:

Naar Solen brænder, som en Glød,
Og stikker Ild i Barm og Skiød,
Da har man jo bag hvert et Blad
Absconsel for sin *matte*[1] Rad,

Og Strofe 3:

Hist vogter Hyrden Quæg og Korn;
Et Hunde-Bief, en Lyd af Horn,
Er ald hans Spil;

Rimet Horn — Korn er her brugt af begge Digtere. — Nr. 184, Strofe 7:

Af den Forandring, som du seer,
Da alle Ting omkring dig *leer*[1].

minder om Afslutningen af 1. Strofe i Nr. 189:

Hvor smuk Naturen sig beteer —
og leer.

[1] Udhævelsen er foretaget af mig.

Strofe 9 i Nr. 184 begynder:

Snart sees de unge Kid at springe,
Snart patte det melkstive Bryst.

I Nr. 189, Str. 3, ser vi paa samme Maade Lammene dels i Leg, dels diende:

Hist gaaer de kaade Lam i fleng,
Og spøge i den grønne Eng,
De knæle med en Hiertens Lyst
For Moders melkefulde Bryst;

I Nr. 184, Strofe 13

.. skrepper Frøen i sit Kiær;

hos Stub (Strofe 5):

lirrer Frøen med sin Mund
Imod den søvnig Aftenstund, —

Nr. 184 omtaler de lystvandrendes Dvælen i Naturen i nær Berøring og Harmoni med dens andre Skabninger. Fuglene og Menneskene synger i Kor:

Snart synge vi en skiemtsom Vise,
Snart holde Chor med Fuglene, —

Nr. 189 gør mere ud af Motivet: Dyrenes menneskelige Optræden. De gebærder sig som ved et galant Rokokoselskab:

Imidlertid man faaer at see
Et ret naturligt Assemblee,
Hver Fugl har spendt
Sit Instrument,
De raske Dyr vil danse net —
Og let.

Man har i Litteraturens Historie baade Eksempler paa, at et maadeligt Arbejde kan blive til noget værdifuldt i en anden Digters Omarbejdelse, og omvendt, at et Mesterværk kan afføde et Makværk. Naar jeg derfor som den mest tiltalende Forklaring paa de to Digtes indbyrdes Forhold antager, at en anonym Poet har bygget sit Rimeri over Stubs Arie, hviler denne Gisning kun paa en umiddelbar Fornemmelse, fremkaldt ved Studiet af de to Digte. Skulde Antagelsen holde Stik, kan man roligt hævde, at Plagiatoren ikke kvalitativt naar op i Nærheden af Forbilledet, men til Gengæld ligesom har søgt at overgaa

det kvantitativt. Stubs Landskabsskildring er bygget knapt og fast op over de tre Elementer: Luft (Strofe 2), Jord (Marken, Skoven, Strofe 3, 4), Vand (Strofe 5), der er befolket af nogle faa, klart opfattede levende Væsener. Paa Marken ser man saaledes Bonden, Lammene og Hyrden. Nr. 184 anbringer sammesteds: Hyrden, Lærken, Nattergalen, Gøgen, Duen, Hjort og Hind, en Ko, en Stud, en Okse, en Kalv, en Gaas, et Faar, Korn, en Hare, en And, Kid, Ørnen, Hunden efter Haren (der her optræder for 2. Gang!), Fuglen i Snaren, Rævegraven, en Bonde, der svider Kul — alt hulter til bulter.

Dagens Gang, som Stub saa anskueligt lader os følge, forsøger den anonyme Digter ikke at skildre. Derimod uddrager ogsaa han en Moral af sit Digt, omend af en anden Karakter end Stubs ydmygt-fortrøstningsfulde Tale til sin „bekymrede Sjæl". Den fremgaar af Strofe 4 (Linie 1—2):

Her bliver Konsten reent til skamme;
Naturen beste Konstner er,

og Slutstrofen:

Her er da nok, naar man vil spøge,
Af alle Slags Forlystelser,
Her fattes ey, naar man vil søge
Alvorlige Betragtninger,
Siig du, min Ven! hvad lignes kand
Ved det behagelige Land.

De første Linier kunde være en Reminiscens fra Rousseau, i hvilket Tilfælde man vilde have en terminus ante quem non for Digtets Tilblivelse: 1750, da Rousseaus første Diskurs udkom. — I sidste Strofe serveredes den rationalistiske Tidsalders mest fladtraadte locus communis, parodieret i Wessels „At gavne og fornøje". Hvilken Forskel fra Stubs personlige og følte Slutningslinier!

Som Eksempler paa den ovenfor omtalte Ensartethed i Versemaal, Emner og Sprog i Graaes Ariesamling skal her yderligere anføres nogle Stykker fra Antologien. Nr. 73 i Bd. I er Stubs: „Trofasthed er den Dyd, jeg søger", hvori en ung Dame efterlyser Trofasthed, efter Kvindevis nærmere konkretiseret til „en trofast Ven". Højhed, Rigdom og Dejlighed forkaster hun, naar hun maa savne Trofasthed. De to sidste Linier i hver Strofe danner en Slags Omkvæd. I 1. og 3. Strofe lyder det:

Hvor skal jeg derfor finde den,
Som er og blier en trofast Ven? ...,

men varieres i de øvrige Strofer, dog saaledes, at de to sidste Ord er konstante (undtagen i 5. Strofe, der har: oprigtig Ven).

Nr. 83 har samme Versemaal og et lignende Emne. Den anonyme Forfatter efterlyser en oprigtig Ven og uddyber temmelig vidtløftigt Temaet: en Ven skal ikke kendes i Rigdom og Lykke, men i Nøden. Første Strofes Omkvæd er:

Men, kommer det til Gierningen,
Hvor er da en oprigtig Ven?
(Jfr. Slutningsordene i Strofe 5, Nr. 73).

Alle Digtets Strofer slutter med Ordene: oprigtig Ven.

Det ligeledes anonyme Nr. 94 har Emne og Tankegang fælles med de to foregaaende, men er skrevet til en anden Melodi. I 1. Strofe staar der:

Hvad er kierere at eye,
End en ret oprigtig Ven? ...
Guld og Rigdom, Lykke, Ære,
Er vel store Gaver, men
De kand ey i Ligning være,
Mod en huld og trofast Ven. —

Der er en umiskendelig Lighed i Ordvalg og Tankegang mellem de tre Digte. —

Hans Brix gør i „Analyser og Problemer" I opmærksom paa, at det Versemaal, Stub har anvendt i Rosenarien (Nr. 107 i Graaes Ariesamling, Bd. I) og andetsteds, 5 Gange i alt, stammer fra den tyske Poet Sporontes's Digtsamling „Singende Muse an der Pleisse" (1736). Nr. 33 i denne Samling findes oversat som Nr. 93 i Graaes, hvor samme Versemaal, naar Stubs Digte regnes med, er anvendt 13 Gange. Man kan tale om en ligefrem Fabrikation paa Samlebaand af Vers i dette Metrum. Fem af de 13 Digte, Nr. 98—102, udgør en sammenhængende Serie, der handler om „ærligt Venskab" (Begyndelseslinien til den første: „En ærlig Ven en rar", anvendes hyppigt som Melodiangivelse).

Et anonymt Digt blandt de 13, Nr. 97, viser paafaldende verbale og indholdsmæssige Overensstemmelser med to (ligeledes unavngivne) Digte af Stub: Nr. 107 (Rosenarien) og Nr. 105 (See, Skiønhed er en Skat). Alle tre har Dyden til Emne. Af Ordligheder mellem Nr. 97 og Rosenarien findes følgende:

Nr. 97, Strofe 1: Alt, hvad man ellers finder,
Kuns Øynene forblinder,

Rosenarien, Strofe 3: Alt, hvad man deyligt finder:
De rosenrøde Kinder,

Nr. 97, Strofe 1: Hvor Dyd har fæstet Sæde,
Er Ro, ja Lyst og Glæde.

Rosenarien, Strofe 2: I gaar saa jeg med Glæde
Dig paa dit Torne-Sæde;

Nr. 97, Strofe 3: Dyd tæres ey af Alder,
Dens Blomster ey affalder,
Dens Skiønhed ey forgaar;
Men Dyden altid staar.

(Den udhævede Linie indeholder Rosenariens Billede og Idé i en Nøddeskal).

Rosenarien, Strofe 4: Een Skiønhed evig staaer,
Som ey for Tiden falder,
Og ey for Aar og Alder;
Men Evigheden naaer,
Een Skiønhed evig staaer;

Overensstemmelserne mellem Nr. 97 og Nr. 105 er endnu mere frappante.

Nr. 97, Strofe 1: Et daglig Giæstebud
Man faar med denne Brud,
Hvo som til Dyden beyler;
I Haabet aldrig feyler,

Nr. 105, Strofe 4: Den (Dyden) er den beste Brud,
Hvortil jeg helst vil beyle;
Skal Skiønhed, Rigdom feyle,

Nr. 97, Strofe 2: Dyd eene er en Skat ...
En Soel i Modgangs Nat,
En uskateerlig Skat.

Nr. 105, Strofe 1: See, Skiønhed er en Skat ...
Man siger da god Nat
Til denne Skiønheds Skat.

Nr. 97, Strofe 3: Dyd er et Medgangs Smykke,
En Muur mod ald Vanlykke,

Nr. 105, Strofe 4: Ey pialtede Vanlykke,
Ey Lykkens Gylden-Stykke
Giør den foranderlig;

Nr. 97, Strofe 2: Den Skat, som holder Prøve,
Som ingen kand berøve,

Som Møll, Rust, Ild og Vand,
Slet intet skade kand.

Nr. 105, Strofe 3: Skiønt den det Fortrin haver
For alle andre Gaver,
At den ey skades kand,
Af Ild, Rov, Rust og Vand.

(Ordet „berøve" i første Citat svarer til „Rov" i det andet).

Den nære Ordlighed lader ikke nogen Tvivl tilbage om en Forbindelse mellem Nr. 97 og Stubs to Digte. Om Forbindelsens Art kan der som tidligere fremhævet kun gisnes. Det Forhold, at Nr. 105 og 107 ikke har væsentlige indbyrdes Ligheder, men begge ligesom gennemspiller Nr. 97's Tema fyldigere og mere varieret — Rosenarien uddyber den ovenfor citerede Linie: „Dens Blomster ey affalder", Nr. 105 opstiller „Skønhed" og „bemidlet Stand" som værdifulde, men lovpriser Dyden som deres Overmand — dette Forhold kunde maaske tyde paa, at vi i Nr. 97 har en Slags Kladde, et første Udkast fra Stubs Haand. Indholdsmæssigt vilde det naturligt passe ind i en Gruppe af hans Digte (Nr. 36, 39, 40 i Fr. Barfods 3. Udgave, 1852), der hver indeholder en Lovprisning, henholdsvis af Dyd, Oprigtighed og Bestandighed (i den sidste begynder hver Strofe med „Bestandighed", ligesom i Graaes Nr. 97 med „Dyd"). En Grund til Omarbejdelsen er ikke vanskelig at finde. Digtet, der fremsætter en isoleret Dyd til Beskuelse, er hverken afvekslende i Kompositionen som Nr. 105 eller anskueligt som den prægtige Rosenarie. Dette formindsker unægtelig Glæden ved maaske at kunne føje et nyt Digt til de allerede kendte af Ambrosius Stub.

I den tidligere nævnte Afhandling i „Analyser og Problemer" I har Hans Brix eftersporet Reminiscenser fra Stubs verdslige Arier i Brorsons Salmedigtning. Her skal til Slut peges paa en mulig, hidtil upaaagtet Forbindelse mellem en af Stubs gudelige Arier, Nr. 26 i Fr. Barfods 3. Udg., og Brorsons „Mestersalme": „Op! all den ting".

Stubs Digt bestaar af 4 8-liniede Strofer, hvis første Halvdel har samme Metrum som Brorsons Salme og ligesom den priser det skabtes Herlighed. I 2. Strofe skildres Himlen:

Jeg seer det vidt udstrakte Rum,
Den cirklet Himmel Bue,

Dens Lamper uden Tal og Sum
i ubegreben Lue.

Dette svarer til Brorsons:

Hvad skal jeg sige, naar jeg seer,
Hvor stierne-flokken blinker,
Hvor mildt enhver imod mig leer,
Og op til himlen vinker?

I 3. Strofe skildres den frugtbare Jord:

Jeg seer en Jord, en grundfæst Bold
I dette store Runde,
Fyldt op med Forraad tusind Fold
For alle Liv og Munde.

Det afsluttende Rim minder om Strofe 8 hos Brorson:

Hvad skal jeg sige, naar mit sind
I havets dybe grunde
Kun dog saa lit kand kige ind,
Og seer saa mange munde?

De sidste 4 Linier i hver Strofe af Stubs Digt adskiller sig metrisk fra de foregaaende, idet de begynder med to mandligt rimede Trefodsjamber, og ogsaa indholdsmæssigt kontrasterer de mod Strofernes første Halvdel, idet de tager Forbehold over for disses Naturbegejstring.

Til den ovenfor citerede Strofe 2 hører følgende Slutning:

Mit Syn forlystes nok
Ved deilig Stierne-Flok;
Men Sielen venter sikkerlig
Sin Himmel-Glans og Soel i dig.

Strofe 3 ender saaledes:

Din Rundhed (Gavmildhed) gav mig meer,
End jeg fornøden seer;
Men var al Jorden skabt for mig,
Jeg var dog arm foruden dig.

Arien ligner af Tankegang en anden af Stub, Nr. 2 i Barfods Udg., og ogsaa den har en mulig Brorson-Reminiscens:

Fra Havets den stoere vandsprudende Hval
Til mindste utallige Fiske, som vrimle;

Fra Jordens den raae og usigtbar Metal
Til Stiernernes Guld paa Guds hellige Himle.

(Jfr. Brorsons:

Hvad skal jeg sige, naar jeg seer,
At alle skove vrimle,
De mange fugle-spring, der skur
Op under herrens himle?).

Det er derfor tilladeligt at antage, at naar Stub i Nr. 26 (og delvis i Nr. 2) advarer mod Naturbegejstring, selv om den er religiøst betonet, og henviser til Gud selv, der langt overgaar den Verden, han har skabt, korrigerer han herigennem bevidst Brorsons Mestersalme.